

УДК 331.5:332.1:37(477.85)

О.Ю. Антохова, аспірант

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

ОСВІТНІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СТАНУ РИНКУ ПРАЦІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.Ю. Антохова, аспірант

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ДЕТЕРМИНАЦИИ СОСТОЯНИЯ РЫНКА ТРУДА ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Olha Antokhova, PhD student

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

EDUCATIONAL DETERMINATIONS OF THE LABOR MARKET OF CHERNIVETSKA REGION

Визначено проблемність дошкільної та загальної середньої освітньої підготовки в Чернівецькій області як основи для подальшого навчання. З'ясовано співвідношення випуску учнів і студентів професійно-технічними та вищими закладами освіти. Встановлено схильність населення до післядипломної освіти, зокрема здобуття наукового ступеня. Визначено ступінь залучення кадрів у процеси підвищення кваліфікації, перекваліфікації, у тому числі в розрізі основних професійних груп.

Ключові слова: регіональний ринок праці, освітня підготовка, післядипломне навчання, підвищення кваліфікації, перекваліфікація.

Определено проблемность дошкольной и общей средней образовательной подготовки в Черновицкой области как основы для дальнейшего обучения. Выяснено соотношение выпуска учеников и студентов профессионально-технических и высших учебных заведений. Установлено склонность населения к последипломному образованию, в частности соисканию ученой степени. Определена степень привлечения кадров в процессы повышения квалификации, переквалификации, в том числе в разрезе основных профессиональных групп.

Ключевые слова: региональный рынок труда, образовательная подготовка, последипломное обучение, повышение квалификации, переквалификация.

The problematic pre-school and general secondary education and training in the Chernivtsi Region as a basis for further study in the article was defined. The correlation of graduated students and students of vocational and higher education institutions was founded. The predisposition of population to postgraduate education, in particular the scientific degree was established. The degree of involvement of staff in the process of training, retraining, includes by major occupational groups was defined.

Key words: regional labor market, education and training, postgraduate education, training, re-training.

Постановка проблеми. Модернізаційні пріоритети розвитку економіки України змушують шукати нові шляхи їх досягнення з використанням тих переваг, які нині сформовані. Соціально-трудова сфера завжди відзначалась достатнім рівнем розвитку, а високі трудовотенційні здібності українського народу дали змогу сформувати його реноме як високоінтелектуального і з достатнім рівнем працеактивності. Для Чернівецької області, як доволі проблемного за соціально-економічними параметрами регіону, посилення ролі ринку праці у загальних модернізаційних процесах також видається доволі актуальним. Водночас наявність величезної кількості проблем ефективності використання трудового потенціалу населення в регіоні, створення умов для його розвитку змушує говорити про необхідність поступового їх вирішення. На цьому етапі особливої уваги потребує посилення якісних характеристик освітньої підготовки населення, у зв'язку з чим активізується потреба налагодження ефективної системи взаємодій ринку праці з регіональною освітньою системою. Для визначення пріоритетних напрямів таких взаємодій важливо уточнити основні освітні детермінації стану ринку праці за прикладом Чернівецької області, що обумовило вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу статті сформували напрацювання вітчизняних учених щодо проблем і перспектив розвитку регіональних ринків праці в Україні, у тому числі з визначенням необхідності забезпечення економіки високопрофесійними кадрами. Тут вирізняються напрацювання таких науковців, як С. Бандур, М. Бутко, Д. Богиня, С. Вовканич, С. Герасименко, С. Гринкевич, О. Гринькевич, О. Грішнова, А. Колот, І. Кравченко, В. Куценко, Е. Лібанова,

М. Мурашко, С. Пасека, У. Садова, Л. Семів, Л. Ткаченко, А. Шевчук, Л. Шевчук, С. Шкарлет та ін. Водночас дуже мало прикладних напрацювань стосовно проблемності освітніх детермінацій стану ринку праці на рівні конкретних регіонів, висновки яких надавали б змогу формулювати чіткі пропозиції з нівелювання негативних тенденцій.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз проблем та перспектив освітніх детермінацій стану ринку праці регіону. Цілями статті при цьому будуть наступні:

- визначити проблемність дошкільної та загальної середньої освітньої підготовки у регіоні як основи для подальшого навчання;
- з'ясувати співвідношення освітньої підготовки професійно-технічними та вищими закладами освіти;
- встановити схильність населення до післядипломної освіти, зокрема здобуття наукового ступеня;
- визначити ступінь залученості кадрів у процеси підвищення кваліфікації, перекваліфікації, у тому числі в розрізі основних професійних груп.

Виклад основного матеріалу. Під час визначення освітніх детермінацій стану ринку праці регіону основний акцент повинен здійснюватись на можливості підвищення кваліфікації і перекваліфікації кадрів згідно з новими викликами соціально-економічного розвитку. На Буковині розвиток освітньої системи має певні проблеми, розпочинаючи вже з дошкільних закладів. Зокрема для області має місце значний дефіцит ліжкомісць у такому типі освітніх закладів [1]. Проблеми і надалі постійно зростають, що насправді здійснює помітний вплив на ринок праці через неможливість повної зайнятості для батьків (особливо жінок), які не спроможні займатись трудовою діяльністю, а змушені подовжувати термін догляду за дитиною. Водночас відсутність можливості виховання у закладах дошкільного типу під наглядом професіоналів, у середовищі однолітків часто вже у дитячому віці не дозволяє розвивати важливі психоемоційні характеристики людини, які важливі у подальшій трудовій діяльності, як-от: лідерство, організаторські здібності, комунікабельність, здатність конкурувати тощо. Отже, дошкільна підготовка має колосальний вплив на формування інтелектуальних здібностей дитини.

Таким чином, уже перший рівень освітньої підготовки в регіоні – дошкільної – є проблемним. Щодо загальноосвітньої підготовки, що часто є допустимим кінцевим рівнем навчання для робітничих професій, у тому числі аграрних спеціалізацій, то тут тенденції також є дещо загрозливими. Зокрема, є проблеми достатньої забезпеченості учнів педагогічними кадрами, від чого значною мірою залежить якість освітніх послуг: хоча загальна кількість вчителів зберігається на приблизно однаковому рівні (12,3 тис. у 2012 році), у розрахунку на одного учня їх кількість скорочується – з 10,8 осіб у 1995/96 навчальному році; 9,9 – у 2005/06 навчальному році до 8,1 – у 2012/13 навчальному році. Зберігаються тенденції, хоча і не на значному рівні, заочного або вечірнього здобуття середньої освіти – у 2012 році таких осіб було 1,7 тис. із 99,0 тис. (для порівняння, у 2005 році ці показники становили 3,1 тис. та 117,6 тис. відповідно) [2].

З огляду якості підготовки кадрів для регіональної економіки системою загальної середньої освіти видається важливим виявлення тенденцій співвідношення випуску учнів, які здобули базову загальну середню освіту, тобто закінчили школу II ступеня, та які здобули повну загальну середню освіту, тобто закінчили школу III ступеня (рис. 1). Для Чернівецької області частка осіб з повною загальною середньою освітою постійно коливається та нині набуває негативних тенденцій.

Незважаючи на те, що дошкільна та загальна середня освіта формують інтелектуальну основу розвитку людини з відображенням у загальному світоглядному сприйнятті цінності знань, колі інтересів, моральних норм та цінностей тощо, більш «приземлений» характер взаємозв'язку ринку праці має місце відносно професійно-технічного, вищого

та післядипломного навчання. Таким чином, індикатори, що відображають тенденції здобуття цих ступенів освіти, повинні аналізуватись більш ретельно.

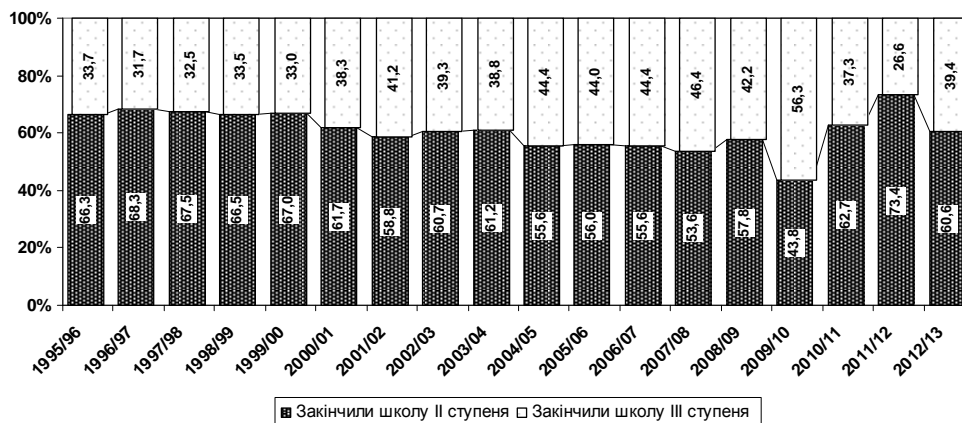

Рис. 1. Структура підготовки учнів системою загальної середньої освіти Чернівецької області, 1995-2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [2].

Розуміння потреби підготовки освітньою системою регіону висококваліфікованих кадрів не відкидає необхідності суттєвого вдосконалення системи професійно-технічної освіти. Згідно з офіційними статистичними даними, кількість професійно-технічних закладів залишається на приблизно однаковому рівні і в 2012 році становила 16 одиниць. Водночас кількісні показники підготовки працівників робітничих професій постійно скорочуються – до 7,4 тис. у 2012 році проти 8,5 тис. у 1995 році. Ще більш стрімко скорочується кількість прийнятих учнів – до 3,6 тис. у 2012 році проти 5,2 тис. у 1995 році [3]. У розрахунку на 10 000 населення кількість учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів в області у 2012 році становила 82 особи, коли середньоукраїнський показник сягав 93 осіб. Звичайно, такий стан справ зумовлений помітним демографічним провалом з 2005 року, через що насичений пропозицією освітніх послуг ринок деформований надмірною кількістю вищих навчальних закладів. Отже, можливості вступу до ВНЗ відкидають професійно-технічну освіту з поля зору випускників середніх шкіл та інституціоналізують її сприйняття як непрестижну. У результаті якість освітніх послуг професійно-технічного рівня постійно знижується, через що потерпає регіональний ринок праці з домінуючо аграрною спеціалізацією.

Для розуміння співвідношення випуску учнів закладами професійно-технічної освіти з вищими навчальними закладами (ВНЗ) на рис. 2 відображено тенденції цього показника у достатньому ретроспективному вимірі. Бачимо наростаючу кількість випуску вищими закладами освіти III-IV рівнів акредитації, що свідчить про втрату конкурентних позицій професійно-технічними закладами на ринку Буковини.

Водночас, якщо порівняти тенденції випуску фахівців і робітників та основні показники на ринку праці, то бачимо, що практично відсутня їх кореляційна взаємозалежність, тобто зв'язок структури освітньо-кваліфікаційної підготовки за кількісними показниками та кон'юнктурних параметрів регіонального ринку праці є доволі обмеженим.

Таким чином, проблемність розвитку професійно-технічної освіти та її детермінацій стан на ринку праці за кількісно-якісними показниками, в основному, виникає через наростаючу пропозицію освітніх послуг ВНЗ. З іншого боку, підготовка високопрофесійних кадрів для економіки регіону також залишається пріоритетним завданням розвитку Буковини, адже такі особи, як носії вищих трудових потенційних характеристик мають більші схильності та навички продуктивної, інноваційної праці, що відіграє важливу роль для забезпечення якісних модернізаційних змін. Крім того, Чернівецька область

має реноме перспективного освітнього центру, займаючи 11-у рейтингову позицію в Україні за кількістю студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації на 10 000 населення. Вочевидь цьому сприяє не лише достатня пропозиція освітніх послуг та їх якісні параметри, але й розвинена відповідна інфраструктура, що дозволяє диференціювати сегментованість ринку праці за різними видами економічної діяльності з різнопрофільною підготовкою фахівців та робітників.

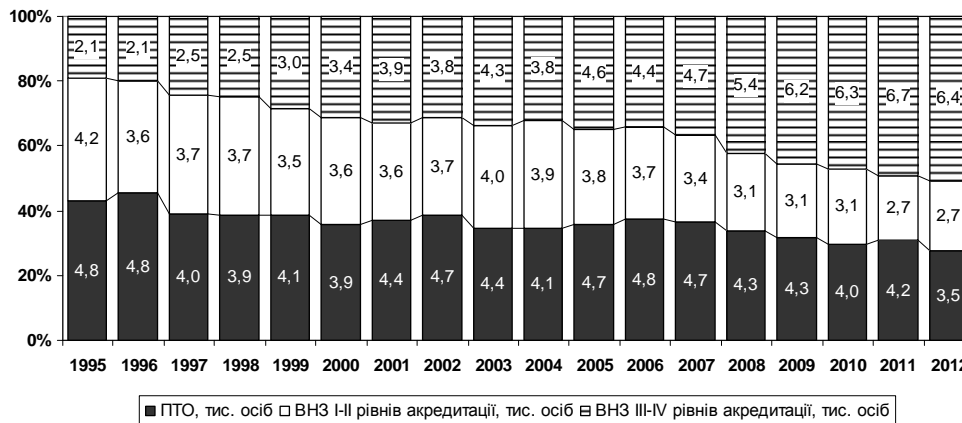

Рис. 2. Співвідношення випущених робітників і фахівців закладами освіти Чернівецької області, 1995-2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [3; 4].

З огляду на взаємні детермінації регіонального ринку праці та освітньої системи області з наслідковими трансформаційними процесами згідно з потребами модернізації економіки слід проаналізувати зміни в достатній ретроспективі щодо найбільш поширених форм та умов навчання у ВНЗ. Не викликає сумнівів, що найбільш ефективними інвестиції в людський капітал здійснюються при денній формі навчання. Водночас інші форми є альтернативою переважною для працерайного населення, яке комбінує різні види діяльності. На практиці таке поєднання, на жаль, часто відзначається надміру формальним характером, через що говорити про ефективну систему заочної, вечірньої чи популярної сьогодні дистанційної освіти вкрай важко. Для досліджуваного нами регіону тенденції в цьому аспекті є позитивними – частка підготовки студентів за денною формою у ВНЗ постійно зростає, а саме з 66,5 % у 2005/06 навчальному році до 73,7 % у 2011/12 навчальному році. Втратила свою актуальність вечірня форма навчання, яку закономірно в силу розвитку інформаційного суспільства витісняє дистанційна освіта. Восстання вищу освіту за вечірньою формою у ВНЗ III-IV рівнів акредитації здобуло 100 осіб у 2000/01 навчальному році, а в ВНЗ I-II рівнів акредитації – 100 осіб у 2008/09 навчальному році.

Тенденції розвитку вищої освіти, зокрема щодо післядипломного навчання свідчать про зростання кількості випущених фахівців ВНЗ III-IV рівнів акредитації, а також збільшення обсягів і підготовки фахівців вищої кваліфікації, а саме аспірантів та докторантів. Кількісний аспект цих показників свідчить, що підготовка докторантів та особливо кандидатів є порівняно низькою порівняно з іншими областями. Водночас їх чисельність постійно зростає. Так, якщо в 1995 році кількість аспірантів становила 114 осіб, то до 2005 року вона зросла до 245 і на початок 2012 року становила 267 осіб. Щодо докторантів, то тут їх кількість у відповідні роки сягала 1, 26 і 28 осіб. Таким чином, помітне збільшення кількості докторантів є ознакою подальшої мотивації та ресурсної можливості кандидатів наук здобувати вищий науковий ступінь з метою переважно науково-педагогічної діяльності або зайнятості на державній службі. У той же час відображення кількісного нарощування зайнятих осіб найвищої кваліфікації не коре-

лює з показниками інноваційної діяльності. Тобто говорити про якісну результуючу вимірність помітного зростання схильностей зайнятого населення до здобуття наукового ступеня не можна.

Тенденції показників щодо підготовки кадрів засвідчують скорочення кількості осіб, яких навчено новим професіям в абсолютному вимірі – з 2,1 тис. у 2000 році до 1,6 тис. у 2005 та 2012 роках. Така ситуація значною мірою обумовлена недостатнім рівнем попиту на робочу силу. Водночас за часткою підготовки кадрів до облікової кількості штатних працівників цей показник залишається на приблизно однаковому рівні: якщо в 2000 році він становив 1,1 %, то в 2005 році – 1,0 %, а 2012 – 1,2 %. У порівнянні з іншими областями такий рівень залученості економічно активного населення у процеси післядипломного навчання є вкрай недостатнім, адже середньоукраїнський показник становить 2,0 % від загальної кількості штатних працівників. Також слід додати, що 78,3 % кадрів було підготовлено безпосередньо на виробництві, що вище за середньоукраїнський показник (74,3 %). Це дає змогу припускати про більшу прикладну ефективність такого навчання фахівців і робітників. При цьому частка осіб, для яких таке навчання було не первинним, – 62,7 % при середньоукраїнському значенні 66,6 %. З тих осіб, які проходили підготовку на виробництві, домінуюча частка навчалась на курсових умовах – 63,4 %. Звичайно, індивідуальна форма є більш ефективною, за середньоукраїнським значенням вона сягає 51,7 %. Таким чином, для Чернівецької області хоча і мають місце позитивні ознаки підготовки кадрів безпосередньо у виробничих умовах, проте мало поширена практика індивідуального навчання вимагає мотивації в організацій наявності у своїх штатах практиків-педагогів, які б у спеціальних умовах могли передавати досвід і навички потенційним працівникам.

Рівень участі економічно активного населення регіону в різних формах неперервного навчання, що, безумовно, повинно позначатись на якісних результатах праці, відображає також показник підвищення кваліфікації кадрів. Для Чернівецької області він залишається на приблизно однаковому рівні – 10,2 тис. осіб у 2012 році проти такого ж показника в 2005 році і 9,5 тис. осіб у 2000 році. Нині це 7,4 % від облікової кількості штатних працівників проти середньоукраїнського показника 9,5 % у 2012 році [5, с. 111-114]. Отже, це є фактом необхідності більшого залучення працівників до підвищення кваліфікації, причому без ознак формалізму, а з реальними можливостями подальшого кар'єрного просування відповідно до набутих освітньо-кваліфікаційних навичок. Цікаво, що якщо навчання новим професіям переважно відбувалось безпосередньо на виробництві, хоча й через курсову форму, то підвищення кваліфікації здебільшого проводиться у навчальних закладах, зокрема станом на 2012 рік воно охоплювало аж 79,4 % осіб, які проходили таке навчання. Це формує більші схильності до його формалізму та слабкої прикладної корисності, що однозначно демотивує працівників тих сфер, для яких підвищення кваліфікації не є обов'язковим, брати участь у відповідних формах навчання.

Для Буковини характерне домінування підвищення кваліфікації професіоналів та фахівців і порівняно низька частка залученості до неперервного навчання робітників (рис. 3). Згідно з попитом на робочу силу, де вирізняється підвищена потреба в службовцях, такі тенденції, з одного боку, є виправданими. Проте кращий доступ управлінського апарату до можливостей неперервного навчання змушує говорити про потребу більшої включеності саме робітничих кадрів у процеси підвищення кваліфікації, зокрема задля ефективізації результатів праці у тих видах економічної діяльності, що базуються на фізичній праці. Це дасть змогу стимулювати трудові потенційний розвиток для тих осіб робітничих професій, які мають достатні інтелектуальні, організаційні, лідерські й інші навички та через подальше здобуття вищої освіти зможуть обіймати високі посади

(японська модель кар'єрного просування). Щодо згаданих статистичних даних, додамо, що з тих робітників, які брали участь у різних формах підвищення кваліфікації, лише 5,9 % підвищили свій розряд, коли в середньому по Україні цей показник у 2012 році становив 9,0 %.

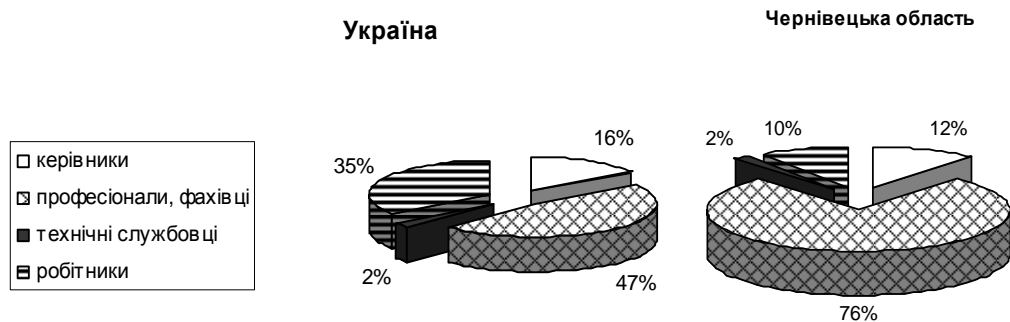

Рис. 3. Розподіл підвищення кваліфікації працівників за професійними групами в Чернівецькій області, 2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [6].

Незважаючи на суперечливі тенденції області у підготовці та підвищенні кваліфікації кадрів проти інших областей України, Буковина займає 6-у рейтингову позицію (без урахування м. Києва) за кількістю штатних працівників з вищою освітою (34,6 % до загальної облікової кількості у 2012 році). Тобто з огляду на домінуюче аграрну спеціалізацію регіону трудовий потенціал його населення є доволі високим, але незадовільні показники соціально-економічного розвитку свідчать про вкрай неефективне його використання, а показники післядипломного навчання – обмежені можливості для подальшого розвитку. Недостатньою є також зайнятість осіб з повною вищою освітою у структурі державного апарату – частка таких становить 69,0 % при середньоукраїнському показнику 72,2 %. Для державних службовців Буковини характерні і незадовільні показники підвищення кваліфікації. Якщо в середньому по Україні 13,8 % від загальної кількості посадових осіб брали участь у відповідних формах підвищення кваліфікації, то для Чернівецької області – лише 9,7 %. Тобто, як і щодо робітників, кадровий склад державної служби регіону недостатньо мотивований та не має повної можливості (крім регламентованих норм) підвищення кваліфікації, що, вочевидь, позначається на ефективності управлінських рішень, у тому числі щодо пріоритетів модернізації економіки, трансформаційних змін на ринку праці як каталізатора таких процесів.

Висновки і пропозиції. Аналіз основних показників розвитку освітньої системи Буковини відповідно до тенденцій розвитку ринку праці, загальних економічних показників, результатів інноваційної діяльності свідчать про наявність певних невідповідностей. Вони полягають у наступному:

- на рівні дошкільної та загальної середньої освіти – недостатньому інфраструктурному та кадровому забезпеченні надання освітніх послуг з помітною диференціацією їх якості в розрізі різних типів поселень, через що мешканці різних територій не мають змоги набути достатні освітньо-кваліфікаційні навички згідно з особистісними трудовими потенційними характеристиками;

- на рівні професійно-технічної освіти – втраті конкурентних позицій на ринку освітніх послуг, зокрема проти ВНЗ III-IV рівнів акредитації з подальшим занепадом матеріально-технічної бази, деінтелектуалізації науково-педагогічного складу працівників тощо;

- на рівні вищої освіти – відсутності чітко вираженого випереджувального характеру підготовки фахівців згідно з перспективними потребами регіональної економіки з урахуванням модернізаційних орієнтирів;

– на рівні післядипломної освіти – слабкої залученості у процеси підвищення кваліфікації робітничих професій, а також працівників місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування; обмеженість індивідуальної підготовки робітників у реальних виробничих умовах.

Водночас для області характерна порівняно добре розвинена інфраструктура, необхідна для її подальшого утвердження як регіону, що пропонує освітні послуги високої якості. Також видається перспективним посилення наукової основи освітньої підготовки, зокрема аспірантів і докторантів, які надалі можуть бути залучені через механізми міжрегіонального перерозподілу людських ресурсів до інших регіональних ринків праці. Тобто в теоретичному контексті є достатні передумови підготовки висококваліфікованих кадрів з базуванням системи регіональної освіти на випереджувальних принципах. Це потребує чіткого визначення подальших цільових орієнтирів структурних зрушень регіональної економіки з пріоритетом розвитку наукомістких видів економічної діяльності та сфери послуг. На основі таких розрахунків має будуватись система взаємодій регіональної освітньої системи та ринку праці, що в подальшому дозволить ефективізувати використання трудових потенційних характеристик населення та мотивувати його до неперервного розвитку згідно з вимогами інформаційного суспільства.

Список використаних джерел

1. *Дошкільні* заклади: Освіта: Статистична інформація: Головне управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/statinf/osvit/dosh.htm>.
2. *Загальноосвітні* навчальні заклади: Освіта: Статистична інформація: Головне управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/statinf/osvit/zag.htm>.
3. *Професійно-технічні* навчальні заклади: Освіта: Статистична інформація: Головне управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/statinf/osvit/prof.htm>.
4. *Вищі* навчальні заклади: Освіта: Статистична інформація: Головне управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/statinf/osvit/vnz.htm>.
5. *Регіони України 2013* : статистичний збірник / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – Частина 1. – К., 2013. – 228 с.
6. *Праця України у 2012 році* : статистичний збірник / Державна служба статистики України ; відп. за випуск І. В. Сенік. – К., 2013. – 323 с.